

УЛС ТӨРИЙН ШИНЖЛЭХ УХААН: ОЛОН УЛС БА МОНГОЛ**Ё.Довчин***МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхмийн эрхлэгч, профессор*

Өдгөө улс төрийн мэдлэг боловсрол, соёл нь зэрэг зиндаа, эрхэлдэг ажил, нас хүйс, үндэс угсаанаас үл хамааран хэн бүхэнд хэрэгтэй болжээ. Учир нь аж төрж буй нийгэмдээ бусадтай харьцахгүй, төртэй амьдрал ахуй нь холбогдохгүй хүн гэж үгүй. Улс төрийн зохих мэдлэггүйгээр хүн улс төрийн зүсэн бүрийн ов мэх, төөрөгдүүлэлтийн өгөөш болохдоо хялбар. Иймд иргэдэд улс төрийн тухай шинжлэх ухааны мэдлэгийн үндсийг таниулах, цаашлаад улс төрийн шинжлэх ухааныг судлах, сургах шаардлага өнөө үед онцгой ач холбогдолтой тухайд нурших хэрэггүй биз. Учир иймээс миний бие энэхүү өгүүлэлдээ улс төрийн шинжлэх ухааны үүсэл төлөвшил, цаашдын чиг хандлагын талаар олон улсын болон өөрийн орны өнцгөөс зарим асуудлыг хөндөхийг хичээсэн болно.

Хэрэв улс төрийн шинжлэх ухааныг бүхэлд нь улс төрийн сэтгэлгээ, сургаалийн хөгжлийн үр дүн байсан хэмээвээс түүний үзэл санааны өв зуун зуунаар тооцогдох бөлгөө. Нөгөө талаас “хүн - улс төрийн амьтан” учраас энэхүү шинжлэх ухаан нь хүмүүний улс төрийн амьдрал зогсолтгүй өрнөсөөр ирсний гэрч мөн. Улс төрийн шинжлэх ухааны үүсэл хөгжил, хувьсал өөрчлөлт эдүгээ ч маргаан мэтгэлцээний сэдэв болсоор иржээ. Түүний судлах зүйл, судалгааны агуулга, цар хүрээ, олон тооны дэд салбаруудын харилцан шүтэлцээ, тэдгээрийн ангилал, улс төрийн шинжлэх ухааны нэгдсэн нэг тогтолцоонд тэдгээрийг нэгтгэх шалгууруудын тухай төдийгүй улс төрийн шинжлэх ухаан, улс төр судлал гэх мэт түүний нэршлийн талаар ч санал зөрөлдөөнтэй байдаг. Жишээ нь, өнөөдөр судлаачид улс төр хэмээх ойлголтыг гол төлөв гурван хүрээнд авч үзэж байна.

1) улс төр бол чиг бодлого бөгөөд түүний үндсэн дээр аливаа зорилтуудыг томьёолох, хэрэгжүүлэх арга хэмжээ авч, шийдвэр гарч байдаг. Жишээ нь, олон улсын бодлого, худалдааны бодлого г.м.;

2) улс төрийг хувь хүмүүс, улс төрийн хүчнүүд засгийн эрхэнд гарахын төлөө тэмцэлдэж байдаг тодорхой хүрээ гэж ойлгодог;

3) улс төрийг илүү өргөн утгаар тухайлбал, нийгэмд хүмүүсийг удирдах урлаг хэмээн үздэг. Гэхдээ улс төрийн тухай шинжлэх ухааны судлагдхууныг хэт явцууруулахаас эхлээд түүнийг хамрах асуудлын хүрээг зах хязгааргүй тэлэх гэсэн олон янзын үзэл бодол байгааг үгүйсгэх аргагүй. Энэ бүхэн уул шинжлэх ухаан харьцангуй шинэ, улс төрийн мэдлэг өсч хуримтлагдах, бүтэцжих үйл явц эрчимтэй үргэлжилсээр байгаагийн илрэл гэж болох юм.

Хүн төрөлхтний улс төрийн сэтгэлгээ зөвхөн өрнөдөөр хязгаарлагдахгүй нь мэдээж. Гэхдээ хамгийн ул суурьтай судлагдсан, улс төрийн үзэгдлүүдийг шинжлэх ухааны үүднээс судлах үйл явц чухамхүү эндээс эх авсан гэсэн утгаар өрнөдийн улс төрийн сэтгэлгээ, улс төрийн судалгааны уламжлалыг тулгын чулуу болгон авч үзэж байгаа билээ. Хэрэв өрнөдийн улс төрийн шинжлэх ухааны үүсэл хөгжлийг ерөнхийд нь зураглан харуулбал Грекийн улс төрийн сэтгэлгээнээс эх авч Ромын эзэнт гүрний үед зарим ахицыг олж, гойд дэвшилд

хүрэлгүй дундад зууныг үдэж, Сэргэн мандал, Соён гэгээрлийн эринд бага атугай ч өөдөө өндийж, XIX зуунд мэдэгдэхүйц ололтууд гарч, улмаар XX зуунд баттай дэвжин хөгжиж улс төрийн шинжлэх ухаан мэдлэг ухааны бие даасан салбар болж мэргэжлийн жишигт хүрсэн гэдэгтэй судлаачид санал нийлдэг байна.

Сайн сайхан нийгэм, төгс төгөлдөр төрийг хэрхэн бий болгох вэ гэсэн эрин эринийг дамнасан мөнхийн гэмээр асуултын хариуг бурханы таалалтай, эсвэл санаанаас зохиосон загвартай холбон үзсэн нь бишгүй байдгийн зэрэгцээ басхүү хүмүүн төрөлхтний бодит амьдралаас ургуулан тайлбарлах гэсэн оролдлогууд ч байна. Платон, Аристотель нарын дэвшүүлсэн холимог засаглалын тухай суут үзэл санаа түүхийн нугачааг өртөөлөн дамжсаар дараа дараачийн сэтгэгчдийн тухайлбал, Макиавелли, Локк нарын логик рационал үзэл номлолд тусч, түүнийг Монтескье уламжлан авч засаглалыг хуваах онолоо боловсруулж, улмаар энэ нь Америкийн Үндсэн хуулийн эцгүүд дор улс төрийн практик амьдралд биеллээ олох болсон нь улс төрийн засаглал, түүнийг судлах шинэ эхлэлийг тавьсан гэж болно. Алексис де Токвиль улс төрийн харьцууллын арга зүйг чадмаг ашиглан Америкийн нийгэм-улс төрийн байгуулалд дүн шинжилгээ хийж тэнд Европтой харьцуулахад улс төрийн амьдрал дороос эхэлж, ард түмний өөрөө удирдах ёс америк ардчиллын ялгарах шинж болж байгааг нотлоод ардчиллын үндсэн шинж, зарчмуудыг тодорхойлсон бол Жон Стюарт Милл эрх чөлөө, төлөөллийн ардчиллын тухай өнөө ч үнэ цэнээ алдаагүй бүтээлүүдээ туурвисан нь улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжлийн чухал урьдач нөхцөл болсон юм.

XX зуун гарч Макс Вебер нийгмийн өөрчлөлтийг нийгмийн социаль бүтэц, соёлын учир холбогдлоор судалж нийгмийн шинэчлэл, төрийн удирдлагын рациональ үндсийг онолын үүднээс тайлбарлаж улс төрийг хариуцлагын ёс зүйтэй холбон мэргэжил талаас үндэслэсэн нь улс төрийн социологид эргэлт болов. Моска, Парето нар улс төрийн элитийн нийгэмд эзлэх байр, гүйцэтгэх үүрэг, ээлжлэн солигдолтыг өөрсдийн элитийн онолоор тайлбарлаж, Михельс аливаа зохион байгуулалтаас үүдэн олигархийн төмөр хууль гарцаагүй үйлчилдэгийг баталсан бол Острогорский ардчилсан нийгэмд олон түмний намууд бюрократчлагдснаас олигархи зайлшгүй үүсч болох, үүнээс хэрхэн урьдчилан сэргийлэх талаар нухацтай дүгнэлт хийсэн ажээ. Ийнхүү үе үеийн сэтгэгчдийн үзэл сургаал, онол номлол өнгөрсөн зууны улс төрийн шинжлэх ухааны оюун санааны үндэс суурийг бүрдүүлж өгчээ.

Хэдийгээр улс төрийн шинжлэх ухааны мэдлэг дээр дурдснаар зузаан өв уламжлал дээр суурилдаг ч улс төрийн шинжлэх ухаан онол, шинжилгээ судалгааны арга, арга зүй, зарчим, зохион байгуулалтын бүтэц бүхий академик хийгээд боловсролын бие даасан мэдлэг ухааны салбар болж бүрэлдэж гарч ирсэн үе нь чухамдаа XX зуунтай холбоотой юм. Иймээс XX зуунд улс төрийн шинжлэх ухаан зохион байгуулалт, арга зүй, онолын хувьд хэрхэн өсч бэхжсэн замыг товч атугай ч мөшгин харах хэрэгтэй болно.

XIX зууны сүүл, XX зууны эхээр нийгмийн шинжлэх ухаанууд шинжлэх ухааны орон зайд өөр өөрийн байр суурийг эзлэхийн төлөө нэг ёсны өрсөлдөөнд орсон тэр цаг үед улс төрийн шинжлэх ухаан философи, түүх, социологи, хууль зүй, эдийн засаг, сэтгэл судлал хийгээд бусад салбар ухаануудаас онол арга зүйгээрээ заагран тусгаарлаж, удаж төдөлгүй

шинжилгээ судалгааны бие даасан байдлаа бүрмөсөн “байлдан авч” чадсан байна.

Улс төрийн тухай шинжлэх ухаан шинэ тутам хөгжиж буй мэдлэг ухааны салбарын хувьд зохион байгуулалт талаас бэхжих үйл явц ХХ зууны эхнээс улам эрчимжсэн байна. Франц, Англи, Америкт улс төрөөр дагнан судалгаа хийдэг анхны байгууллагууд тухайлбал, их сургуулиудын улс төр судлалын салбарууд, түүнчлэн улс төрийн судалгаа шинжилгээний бие даасан төвүүд үүсч байгуулагдсаар байжээ. Дэлхийн нэгдүгээр дайн хүртэл улс төрийн онолын сэтгэлгээгээр америкийн эрдэмтэд европын их сургуулиудад суралцах, эсвэл мэргэжил дээшлүүлэхийг чухалчилдаг байсан зэргээс үзэхэд энэ салбарт Европ тэргүүлж байсан гэж болох ч улс төрийн шинжлэх ухааныг зохион байгуулалтын хувьд бэхжүүлэх санаачилга нэгэнт Америкийн талд шилжсэн байв. Үндэсний хэмжээний Улс төрийн шинжлэх ухааны холбоо 1903 онд энд анхлан байгуулагдаж, олон тооны мэргэжлийн сэтгүүлүүд тогтмол хэвлэгдэж эхлэсний дээр шинжлэх ухааны боловсон хүчнийг бэлтгэх тогтолцоо тэрлэсэн байна. Ийнхүү ХХ зууны эхнээс 60-аад оныг хүртэл улс төр судлал бие даасан мэдлэгийн салбарын зиндаанд хүрэх үйл явц үндсэндээ Америкт болжээ.

1920-1940 онуудад Европ тивд фашизм толгойгоо өндийлгөж улс төрийн судалгааг үзэл суртал, суртал нэвтрүүлгийн зорилгоор ашиглах, тэдгээрт захируулах болсноос хараат бус улс төрийн шинжилгээ судалгаа явуулах бололцоо хаагдсан байна. Тухайлбал, 1930-аад оны эхээр Германы дээд сургуулийн багш нарын тэн хагасаас илүү нь эх орноо орхин гарсан бол энэ орны болон Баруун Европын олон эрдэмтэд, тэдний дунд Т.Адорно, Э.Фромм, П.Лазарсфельд, К.Маркузе, К.Манхейм, Г.Моргентау, Л.Штраусс, З.Фрейд нар далайн чанад цагаачлахаас аргагүйд хүрчээ. Тэд Америкийн их сургуулиудад нийгмийн ухааны хичээл зааж, эрдэм судлалын ажил эрхлэх болсон нь нийгмийн шинжлэх ухаанууд, түүний дотор улс төрийн шинжлэх ухааныг хөгжүүлэхэд шинэ түлхэц өгч жинтэй хувь нэмэр оруулсан ажээ. Дурдсан хугацаанд америкийн улс төр судлалын хөгжил бүс нутгуудыг манлайлж, улс төрийн шинжлэх ухааны нэр хүнд дээшилснийг үүнтэй холбон тайлбарлаж болох юм.

Улс төрийн шинжлэх ухаан АНУ-д эрчимтэй хөгжсний нэг хүчин зүйл нь улс төрийн судалгааны ажлыг улсаас, бас бизнесийн байгууллагууд бодитой дэмжиж санхүүжилтэд гар татахгүй байсанд оршино. Үүний үр дүнд улс төрийг дагнан судалдаг байгууллагуудын тоо огцом нэмэгдэж, дайны хоорондохь 20 жилд энэ чиглэлийн 30 орчим төв байгуулагджээ. Дэлхийн II дайны үеэр улс төрийн шинжилгээ судалгаа Европт үндсэндээ тасалдсан байсан бол АНУ-д харин ид цэцэглэн хөгжиж ихэвчлэн цэрэг-тагнуулын байгууллагуудын захиалгат судалгаанууд өргөн хүрээтэй хийгдэж, тэдгээрт өмнөө барьдаг судлаачдыг татан оролцуулах болжээ. Үүнээс уламжлан эрдэм шинжилгээ, сургалтын байгууллагуудын хэрэгцээ бий болж, дайны дараа АНУ-ын улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжил их сургуулиад голлон төвлөрч, улс төрийн шинжлэх ухааны тэнхмийн тоо 1340 болж (К.Гаджиев.1998. с.36), улмаар улс төр судлаачдыг бэлтгэх олон улсын төв болж хөгжжээ. Ялангуяа Мичиганы их сургууль дайны дараахь жилүүдэд улс төрийн шинжлэх ухааныг Америкт төдийгүй гадаад орнуудад түгээн дэлгэрүүлэх үндсэн үүрэг гүйцэтгэсэн байна. Мөн энэ жилүүдэд америкийн улс төрийн шинжлэх ухааны зарчим, загваруудыг Европын хөрсөнд шилжүүлж “суулгах” ажил хийгдэж эхэлжээ. Ийнхүү нэгэн цагт

америкийн судлаачид Европт сурч байсан бол одоо европчууд Америкт очиж номын дуу сонсох болов.

Гэвч Европт 60-аад оноос хуучин их сургуулиуд бүрэн сэргэж, сургалт, судалгааны олон шинэ төвүүд байгуулагдаж, Европын улс төр судлагч эрдэмтдийн тоо улам бүр нэмэгдэн, тэд улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжилд өөрсдийн хувь нэмрийг оруулж эхэлсэн байна.

Дэлхийн II дайны дараа АНУ-д Сонгуулийн судалгааны Америкийн үндэсний хороо (NES), Нийгмийн шинжлэх ухааны судалгааны зөвлөл (Social Science Research Council) зэрэг улс төрийн судалгааны хөтөлбөр, төслүүдийн санхүүжилт, зохион байгуулалтад дэмжлэг туслалцаа үзүүлдэг бие даасан байгууллагууд бий болсон нь улс төрийн шинжлэл судлалын ажил урагшлахад чухал ач холбогдолтой байв. 1961 онд хэд хэдэн их сургуулиуд хүчээ нэгтгэж Улс төр-нийгмийн судалгааны их сургуулиуд хоорондын Консорциум (Interuniversity Consortium for Political and Social Research) байгуулсан нь улс төрийн эрдэмтэн судлаачдын хийсэн судлал шинжилгээний ажлын үнэ цэнэтэй мэдээ баримтуудыг хуримтлуулсан баялаг архив үүсгэх бололцоо олгосон байна. Хэдэн жилийн дараа энэ загвараар Европын ийм Консорциум байгуулагдаж тус тивийн улс орнуудад улс төрийн шинжлэх ухааны сургалт, судалгааны төслүүдийг уялдуулан зохицуулж, санхүүжүүлж, түүнчлэн мэргэжлийн тогтмол хэвлэлтэй болсон байна.

Ийнхүү 70-90-ээд он гэхэд улс төрийн шинжлэх ухаан боловсрол, судалгаа шинжилгээний байгууллагуудын олон салбарласан тогтолцоо, ерөнхий зохицуулах төв – Олон улсын улс төрийн шинжлэх ухааны холбоо, хэдэн арваар тоологдох мэргэжлийн тогтмол хэвлэл бүхий зохион байгуулалтын бүтэцтэй, нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн академик салбар ухаан болж хөгжиж чаджээ. Улс төр судлал бие даасан мэргэжлийн статусыг бүрэн олж, дэлхийн хэмжээнд байр сууриа бэхжүүлсэн байна. Улс төрийн шинжлэх ухааныг зохион байгуулалт талаас нь авч үзэхэд товчдоо ийм байна. Одоо улс төрийн шинжлэх ухааны онол арга зүйн хөгжлийн талаар зарим зүйлийг тодруулъя.

Улс төрийн шинжлэх ухаан мэдлэг ухааны бие даасан салбар болж үүсэхдээ нийгэм-хүмүүнлэгийн бусад салбар ухаануудаас судлагдхуун, агуулга талаас төдийгүй арга зүйн хувьд заагран тусгаарласан юм. Гэхдээ энд хоёр чиг хандлага байсан гэж үздэг. Эхний чиглэлийн арга зүйн онцлог нь улс төрийн судалгаа шинжилгээ тууштай шинжлэх ухаанч чанарыг шаардах ёстой гэдэгт оршиж байв. Шинжлэх ухаанч чанар гэдгийг позитивист утгаар буюу судалгаа шинжилгээ гагцхүү туршлагаар нотлогдсон баримтуудад тулгуурлаж энэ үндсэн дээр дүгнэлт логик дүрмийн дагуу хийгдэх ёстой гэж ойлгож болох юм. Улс төрийн үзэгдэлд ийм арга зүйгээр дүн шинжилгээ хийх нь субъектив үнэлгээнээс зайлсхийх бололцоог судлаачдад олгоно гэж тооцсон байна. Ялангуяа англо-саксоны орнуудад улс төрийн шинжлэх ухаан улам бүр позитивист чиглэлтэй болж, улс төрийн тухай шинжлэх ухааныг байгалийн шинжлэх ухаануудтай эн зэрэгцүүлэн үзэх хандлага ажиглагдах болжээ. Тэр үеийн улс төр судлал гол анхаарлаа парламент, гүйцэтгэх засаглал, төрийн захиргаа гэх мэт улс төрийн системийн формаль институцүүдэд хандуулж ирснийг улс төрийн үйл явцыг үнэн зөв ойлгоход хангалттай биш гээд харин улс төрийн үйл явцыг өөрийг нь, үнэт зүйлс, нийгмийн бүлэг давхаргын хүсэл

тэмүүлэл, улс төрийн үйл байдлыг судлах нь тулгамдсан асуудал болж байна гэж үзжээ.

Иймээс ХХ зууны 20-30-аад оны үед Г. Ласки, Г.Ласуэлл нарын барууны нэрт эрдэмтэд хүний улс төрийн үйл байдлын нийгэм-соёл, шашин, сэтгэл зүйн хүчин зүйлс, ухамсарлагдаагүй буюу далд ухамсрын сэдлүүдийг судлахын чухлыг сөхөж тавьсан байна. Энэ зорилгоор улс төрийн шинжлэл судлалд сэтгэл судлал, психоанализ хийгээд эмпирик социологийн аргуудыг зээлдэн хэрэглэх оролдлогууд хийгдсэн юм. Мөн энэ үед олон улс төр судлагчид судалгаандаа эдийн засгийн шинжлэх ухаан, түүх, антропологи, сэтгэл зүйн аргуудыг ашиглах шаардлагатайг ухамсарласан байна.

Дурдсан үед Америкт улс төрийн шинжлэх ухааныг хөгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн Чикагогийн сургуулийнхан хэмээх нэрээр олны танил болсон эрдэмтэд, тухайлбал уг сургуулийг үүсгэн байгуулагч Чарльз Мерриам хууль эрх, түүхэн харьцууллын хуучин аргаас татгалзаж, харин үүний оронд гагцхүү баримтад тулгуурлах нь улс төрийн судалгааг объектив шинжлэх ухааны хөрсөнд буулгах болно гэж нотолж байв. Ийм парадигмын хүрээнд улс төрийн үйл явц улам бүр квантификацийн объект болж, улс төрийн судалгаанаас онол-философи, үнэлэмжийн үндэслэгээнүүд шахагдах болжээ.

Хэдийгээр тэр үед улс төр судлалд сциентист чиглэл ноёрхох болсон ч арга зүйн хоёрдахь хандлага огт унтарсан гэсэн хэрэг биш байв. Энэ нь тухайлбал, эх газрын Европт эмпирик ба онолын хэмжээсүүдийг хослуулах хандлага хөгжсөөр байсныг хэлж байна. АНУ-д ч гэсэн улс төрийн шинжлэх ухааныг тоо болгож хувиргахад хүргэж буй позитивизмыг шүүмжилж, энэ нь шинжлэх ухааны бүтээлч чанарыг хөгжүүлэхэд саад болж, улс төр судлаачдыг тодорхой практик зорилтуудыг шийдвэрлэхтэй холбоотой баримт сэлт цуглуулах төдий өрөөсгөл хандлага руу түлхэж байгааг цохон тэмдэглэж байв. Ялангуяа дайны дараахь Германы улс төрийн шинжлэх ухаан нэг талаас онол, философи, үнэлэмж, нөгөө талаас эмпирик баримт түшиглэсэн эхлэлүүдийг хослуулдаг уламжлалаа хадгалж хөгжснөөрөө онцлог байв.

Гэвч хэдийгээр бараг хагас зууны туршид улс төрийн мэдлэгийн зах хязгаар тийш шахагдаж байсан улс төрийн онол, улс төрийн философи 1970-аад он гэхэд өөрийн байр суурийг эзэлж, улс төрийг онолын үүднээс шүүн тунгааж, нэгтгэн дүгнэх бололцоо, түүний үнэ цэнийг улс төр судлагч эрдэмтэд санал нэгтэй хүлээн зөвшөөрсөн юм. Урьд өмнө норматив хэмээн улс төрийн судалгааны гадна үлдэж байсан асуудлуудыг Л.Штраусс, И.Берлин нар судлан боловсруулж, тэд улс төрийн сэтгэлгээг зөвхөн институци, хувь хүмүүс, бүлгүүдийн улс төрийн үйл байдлын эмпирик судалгаа болгон хувиргаж болохгүй, түүнд онол-философийн хэмжээс зайлшгүй байх учиртай гэж үзэж байлаа. Энэ нь улс төрийн үйл ажиллагааны мөн чанараас урган гардаг бөгөөд тэр нь ямагт нийгмийн сайн сайхныг баримжаалж байдгаас улс төрийн оролцогч заавал аливаа нэг үнэт зүйлсийг сонгох шаардлага тулгардаг ажээ. 1971 онд Жон Роулсын “Шударга ёсны онол” ном гарсан нь АНУ-д улс төрийн философийг сонирхох, либерал үнэт зүйлсийн уламжлалт номлолыг эргэж харахад хүргэж, улс төрийн онол, философийн хөгжилд шинэ зам нээсэн гэж үздэг. Роулс нийгэм дэх улс төрийн зөрчлүүдийг шийдвэрлэхийг шударга ёстой холбон авч үзсэн бөгөөд ардчилалд тулгуурлаж сайн зохион байгуулагдсан нийгмийн үндэс суурь болж чадах шударга ёсны ерөнхий зарчмуудыг

боловсруулахыг хичээсэн юм. Эдгээр зарчмуудын гол агуулга нь либерал нийгмийн хөгжлийн өнөөгийн шатанд хувь хүний эрх чөлөө ба материаллаг баялагийн шударга хуваарилалтыг хэрхэн хослуулах вэ гэдэгт хариулт өгсөнд оршино гэж хэлж болох юм (J.Rawls. 2005. pp.60-64, 302-303). Ийнхүү Роулс, бусад эрдэмтдийн дэвшүүлсэн үзэл санааны мөрөөр өргөн мэтгэлцээн өрнөснөөр улс төрийн танин мэдэхүйн онолын төвшин хийгээд эмпирик улс төрийн шинжлэх ухааны талаар эрдэмтдийн байр суурь аажмаар ойртож улс төрийн сэтгэлгээг бүхэлд нь дан эмпирик улс төрийн шинжлэх ухаанаар ойлгож болохгүй гэдэг зөвшилд хүрсэн юм. Гэхдээ АНУ-д болон эх газрын Европт хөгжиж ирсэн улс төрийн шинжлэх ухааны ялгаа, онцлогыг хүлээн зөвшөөрдөг бөгөөд тухайлбал, европын улс төрийн шинжлэх ухаан үзэл санаа, сургаалийн түүхээс эх авч төр эрх, төрийн институцүүдэд анхаарлаа төвлөрүүлсэн бол америкийн улс төрийн шинжлэх ухаан улс төрийн шинжлэх ухаан ба улс төрийн практикийн харилцан шүтэлцээг чухалчилж, түүний хөгжил ерөнхийдөө хавсарга эмпирик судалгааны чиглэлээр явсан нь илэрхий байна. Энэ бүхэн нь улс төрийн шинжлэх ухааны дурдсан арга зүйн хоёр хандлагыг тодорхойлж байгаа юм.

Дэлхийн II дайны дараа улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжилд шинэ үе эхэлсэн нь тодорхой бөгөөд юуны өмнө улс төрийн шинжлэх ухааны цар хэмжээ байнга тэлж өргөжсөөр байв. Түүний судалгааны хүрээнд улс төрийн системүүд, улс төрийн үйл явц, улс төрийн намууд, сонирхлын бүлгүүд ба улс төрийн хөдөлгөөнүүд, улс төрийн үйл байдал ба улс төрийн соёл, олон нийтийн санаа бодол ба хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, улс төрийн хошуучлал ба элит, корпоративизм ба неокорпоративизм, улс төрийн үзэл суртал ба улс төрийн философи, улс төрийн сургаалийн түүх гэх мэт олон шинэ асуудлууд түрж орж ирсэн байна. Үүний зэрэгцээ арга зүйн асуудалд ч анхаарал хандуулах болжээ. 1948 онд ЮНЕСКО-гийн ивээл дор зохион байгуулагдсан улс төрийн шинжлэх ухааны олон улсын бага хурлаас улс төрийн шинжлэх ухааны судлах асуудлыг 4 бүлэг болгон авч үзжээ. Үүнд: 1) улс төрийн онол (улс төрийн үзэл санааны түүхийг багтаасан); 2) улс төрийн институцүүд (төв орон нутгийн засаг захиргаа, төрийн байгууллагууд); 3) нам, бүлгүүд, олон нийтийн санаа бодол; 4) олон улсын харилцаа. Хожим 2, 3 нь “улс төрийн социологи” нэрийн дор нэгдсэн бол 2-ын зарим хэсэг “засаг захиргааны шинжлэх ухаан” болж “эрх тусгаарласан” байдаг. Харин эдүгээ 1996 онд хэвлэгдсэн хоёрдахь удаагийн “Улс төрийн шинжлэх ухааны лавлах”-д улс төрийн шинжлэх ухааны бүрдэл хэсгүүдийг улс төрийн институци; улс төрийн үйл байдал; харьцуулсан улс төр; олон улсын харилцаа; улс төрийн онол; Төрийн бодлого ба захиргаа; улс төрийн эдийн засаг; улс төрийн арга зүй гэж найман дэд салбарт хуваан үзсэн нь улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжил, хувьслын үйл явцыг тусгасан хэрэг бизээ.

Дашрамд тэмдэглэхэд улс төр бол өөрийн огцом өөрчлөлтөөрөө ямагт гайхшруулж, эрдэмтэн мэргэд урьдчилж таамаглахын аргагүй үйл явдлуудыг байнга “бэлэглэж”, шинэ шинэ сорилтуудыг авчирч байдгаараа өвөрмөц онцлог үзэгдэл билээ. Учир иймд энэ жам ёсыг харгалзан Олон улсын Улс төрийн шинжлэх ухааны холбооноос эрхлэн 20 жил тутам гаргадаг “New Handbook of Political Science” ном буюу нэг ёсны орчин үеийн улс төр судлалын нэвтэрхий толь нь тухайн хорин жилийн улс төрийн үйл явц, үзэл онол, чиглэл хандлагуудыг нэгтгэн дүгнэсэн “улс төрийн шинжлэх ухааны үндсэн суурь хэсгүүдийн тухай, сүүлийн арван жилүүдэд эдгээр салбаруудад ажиллаж буй улс төр судлаачид, тэдний бүтээл туурвилуудын тухай мэдээллийн хамгийн

бүрэн эмхэтгэл” (Политическая наука: новые направления. 1999. с.10) болж байгаа билээ.

XX зууны хоёрдугаар хагасад Европын орнууд ч улс төрийн шинжлэх ухааныг хөгжүүлэхэд ихээхэн анхаарч байсныг дурдах ёстой. Тухайлбал, Франц 1948 оны Парисын олон улсын бага хурлын дараа Үндэсний засаг захиргааны сургууль, Парисын их сургуулийн Улс төрийн судалгааны хүрээлэн, Улс төрийн шинжлэх ухааны үндэсний сан, Францын улс төрийн шинжлэх ухааны холбоо байгуулж, улс төрийн мэргэжлийн сэтгүүл гаргасны дээр 1956 оноос улс төрийн шинжлэх ухааны докторын зэрэг хамгаалуулдаг болжээ. Их Британи “Улс төрийн судалгаа”, “Британы улс төрийн шинжлэх ухааны сэтгүүл” зэрэг улс төр судлалын хэд хэдэн сэтгүүл гаргах болж, улс төр судлал, сургалтыг тус улсын 40 гаруй их сургуулиудад зохион байгуулдаг болжээ.

Гэсэн хэдий ч уул үйл хэргийг АНУ манлайлж байсныг нийгмийн шинжлэх ухаан, түүний дотор улс төрийн шинжлэх ухаанд гарсан бихевиораль хувьсгал гэрчилдэг. Чухамхүү америкийн эрдэмтэд системийн болон бүтэц-чиг үүргийн шинжилгээ, улс төрийн соёлын хандлага, харьцуулсан улс төр судлал, модернизацийн онолыг анхлан боловсруулсан билээ. Улс төрийн сэтгэл судлал, улс төрийн эдийн засаг гэсэн шинэ дэд салбарууд ч америкийн эрдэмтдийн нэртэй холбоотой билээ. Эдгээрийн дотроос онцолж тэмдэглэхэд тэр үед харьцуулсан улс төр судлал улс төрийн шинжлэх ухааны бүрэн бие даасан дэд салбар болж төлөвшсөн юм.

Өнгөрсөн зуун нийгэм-улс төрийн глобаль шинжтэй гүнзгий өөрчлөлтүүдүүдээрээ урьдахь зуунуудаас чанарын ялгаатай байв. Колонийн систем задарч шинэ залуу улсууд олон улсын тавцан дээр хэдэн арваараа гарч ирсэн хийгээд тэдгээр нийгмүүдийг хамарсан үйл явцыг модернизаци гэдэг ерөнхий нэр томъёо дээр нэгтгэн ойлгож, улмаар уг өөрчлөлт ардчиллах үйл явцын хүчирхэг давалгаагаар үргэлжилсэн юм. Улс төрийн амьдралд бүх нийтийн сонгуулийн эрх бодитой болж, улс төрд оролцогчдын цар хүрээ хэзээ ч байгаагүй хэмжээнд хүрч, улс төрийн намууд, сонирхлын бүлгүүдийн зохион байгуулалт, төлөвшил эрчимтэй явагдаж, бүх нийтийн боловсрол, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн хөгжил улс төрд шууд, шууд бусаар хүчтэй нөлөөлөх болж, нэг үгээр улс төрийн транзитологийн онол практикийн эхлэлүүд тавигдсан гэж дүгнэж болох юм. Ийм өргөн далайцтай өөрчлөлтүүд мэдээж зохих үзэл баримтлал, арга зүй, аргыг шаардаж эхэлсэн нь тодорхой. Ийм нөхцөлд харьцуулсан улс төр судлалд эдгээр шинэ үзэгдлүүд, чиг хандлага, ололтыг нэгтгэх, улс төрийн шинжлэх ухааныг чанарын шинэ өндөрлөгт гаргах үүрэг оногджээ. Харьцуулсан судлаачид энэ салбарын онол арга зүй, арга техникийг боловсруулах талаар эрдэм судлалын томоохон амжилтад хүрч, улс төрийн шинжлэх ухааны үндсэн бүх асуудлуудаар харьцуулсан судалгаа хийгдэж байна гэж хэлж болно. Харьцуулсан улс төрийн хөгжлийн явцад судлаачид урьд өмнө байсан европ төвтэй харьцууллаас татгалзаж, өдгөө өрнөдийн бус улс төрийн системүүдийн талаар асар их мэдээ баримт хуримтлагдаж, газар газрын улс төр судлагч эрдэмтэд дэлхий дахины улс төрийн асуудлуудыг сонирхох нь нэмэгдэж, бусад ард түмнүүдийн улс төрийн институци, соёл, уламжлал, үнэт зүйлсэд анхаарлаа хандуулах болжээ.

Ийнхүү XX, XXI зууны зааг үеийн улс төрийн шинжлэх ухаан зохион байгуултын хувьд бэхжихийн хамт улс төрийн мэдлэг, онол арга зүйн арвин

баялаг сан хөмрөгтэй, хэдэн зуугаар тоологдох эрдэмтэн судлаачидтай, улам бүр олон улсчлагдаж, мэргэшлийн шинжийг олж буйгаараа онцлог байна. Эдүгээ улс төрийн шинжлэх ухааны өмнө хариулт хүлээсэн олон асуудал байгаагийн дотор Олон улсын улс төрийн шинжлэх ухааны сүүлчийн их хурал дээр Олон улсын Улс төрийн шинжлэх ухааны Холбооны ерөнхийлөгч профессор Л.Морлиногийн цохож хэлснээр ялангуяа ардчиллын чанарын асуудал “халуун” сэдэв болж байгаа нь тодорхой байна.

Судлаачдын нэрлэж заншснаар ардчиллын гуравдахь давалгаа хэмээх дэлхий дахиныг хамарсан үйл явц Монгол улсыг тойроогүй бөгөөд 1990 оноос манай оронд өрнөсөн ардчилсан шинэчлэл өөрчлөлттэй хамт улс төрийн шинжлэх ухаан орж ирсэн юм.

Дэглэм солигдож, монголын нийгэм улс төрийн сэтгэлгээний өмнөх парадигм үндсээрээ өөрчлөгдөх тэр мөчид хөрөнгөтний хэмээн нүд үзүүрлэгдэж байсан улс төрийн шинжлэх ухааныг бүрэн утгаар нь олон улсын жишгээр хөгжүүлэх бололцоо нээгдсэн. Урьдахь дэглэмд өрнөдийн нийгмийн тухай үзэл санааны чиглэл урсгалуудаас гагцхүү марксизмыг туйлшруулан үзэж, түүнийг нийгэм-эдийн засаг, улс төрийн бүхий л үзэгдлийг тайлбарлах онол арга зүйн үндэс, оюун санааны амьдралын цор ганц шалгуур болгосон байв. Ийнхүү баруунд нийгэм-хүмүүнлэгийн олон шинжлэх ухааны огтолцол дээр үүсч харьцангуй ахар богино хугацаанд бие даасан мэдлэг ухааны салбарын эн зэрэгт хүрсэн улс төрийн шинжлэх ухааныг хэрэг дээрээ марксист үзэл суртлаар орлуулж ирсэн байна. Үүний үр дагавар нь нийгмийн чөлөөт сэтгэлгээг боогдуулж, барууны улс төрийн шинжлэх ухааны эрчимтэй хөгжлөөс таслагдан хоцорч, улс төрийг үзэл сурталжсан өрөөсгөл ойлголтоор төсөөлж, улс төрийн судалгаа, сургалтыг албан ёсны бодлогод хатуу захируулах болсонд оршино. Үүнээс үзэхэд 90-ээд он хүртэл улс төр судлал манайд шинжлэх ухааны төгс утгаараа оршиж байсан гэж үзэх нь учир дутагдалтай билээ. Улс төрийн шинжлэх ухаан хориотой, хаалттай байхад юу ихэнхдээ нөлөөлөв гэвэл 1) нийгмийн сэтгэлгээ нэг үзэл суртлын стереотипд хүлэгдсэн; 2) тэр үеийн ЗХУ, социалист орнуудын нийгэм судлалын онол арга зүйг дагахаас аргагүй байсан; 3) социализмын нийгэм-эдийн засгийн ололтуудад олон түмэн “сэтгэл цадсан”; 4) эрх баригч элит өөрийн ноёрхлын легитимийг хадгалахын тулд улс төрийн шинжлэх ухаанаас цэрвэж болгоомжилсон зэргийг наад зах нь нэрлэж болох юм.

Гэхдээ үүгээр захиргаадалтын дэглэмийн үеийн нийгмийн шинжлэх ухааны ололтыг бүхэлд нь харлуулж үгүйсгэж болохгүй бөгөөд харин ч өмнөх үеийн бүтээсэн өв монголд улс төрийн шинжлэх ухааныг дэлхийн жишгээр үүсгэн хөгжүүлэх хөрс суурь суулгах ажлыг багагүй хөнгөвчилж өгсөн гэж хэлэх үндэстэй болов уу. Учир нь нэгд, тэр үеийн нийгмийн шинжлэх ухаануудын хүрээнд улс төр судлалын агуулгатай судалгаанууд хийгдэж олон ном бүтээлүүд туурвигдаж хэвлэгдсэн; хоёрт, хэдийгээр марксист онолоор авч үзэж байсан ч улс төрийн үндсэн институцүүд, улс төрийн шинжлэх ухааны гол гол ойлголт ухагдхуун, нэр томъёоны сантай олон нийтийг танилцуулсан; гуравт, нийгмийн шинжлэх ухаан зохион байгуулалт талаасаа зохих хэмжээгээр бэхжиж, салбарын мэргэжилтнүүд, судлаачидтай болсон; дөрөвт, социализмын үед бэлтгэгдсэн энэ чиглэлийн судлаач, эрдэмтэд шинэ нөхцөлд улс төрийн шинжлэх ухааныг эхлүүлэн хөгжүүлэхэд идэвхийлэн оролцож хувь нэмэр оруулсан байдаг.

1990 оны ардчилсан хувьсгал нийгмийн оюун санааг үзэл суртлын дарамт, онолын догматизмаас чөлөөлж, монголд улс төрийн тогтолцоо, дэглэм, үйл явцын төдийгүй улс төрийн сэтгэлгээний цоо шинэ үеийг нээсэн юм. Улс төрийн ардчилал, тухайлбал олон намын тогтолцоо, чөлөөт сонгууль, парламентат ёс, чөлөөт хэвлэл мэдээлэл, хүний эрх, эрх чөлөө түргэн хурдацтай хөгжсөн нь улс төрийн үзэгдэл, үйл явдлыг нийгмийн шинжлэх ухааны хуучин онол, парадигмаар тайлбарлах аргагүй болгосон юм. Үүний дээр социализмын практик гадаад, дотоодгүй нуран унаж, түүний онолыг дагаж баримтлах нь нэгэнт явцгүй болов.

Ийм нөхцөл байдалд улс төрийн шинжлэх ухааныг үүсгэж хөгжүүлэх зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага тулгарсан байна. Нийгмийн сэтгэл зүй ч үүнийг шаардаж эхэлсэн нь тодорхой. Энэ дагуу марксист философи, социализмын онол нэг үгээр либералчлагдаж, нийгэм улс төрийн үзэгдлүүдийг шинэлэг үзэл онолоор тайлбарлах оролдлого гарч эхэлснийг тэр үеийн тогтмол хэвлэл, онолын гол сэтгүүлүүдийн нийтлэл, өгүүлүүдээс харж болох юм (“Манай индэр” сэтгүүл.1991. №4,5., “Бодрол бясалгал”.1991.№10).

Үүнийг ноёрхогч марксист сэтгэлгээнээс улс төрийн шинжлэх ухаанд шилжих үзэл санааны урьдач зарим алхмууд байсан гэж үзэж болох бөгөөд чухамдаа улс төрийн шинжлэх ухааны институцилт 1990-1991 онуудад манайд эхэлсэн нь илэрхий байна. 1990-1992 он бол эрдэмтэн, багш, судлагчид эл шинжлэх ухаантай ерөнхий байдлаар танилцах, үндсийг нь эзэмших, хичээл заах, өгүүлэл гарын авлага бичихэд өөрийгөө бэлтгэн боловсруулах, мэргэжлийн анги салбар, судалгаа, сургалтын төвүүд нээх бэлтгэл хангасан зохион байгуулалтын их ажил хийсэн үе байсан хэмээн судлаачид дүгнэсэн байдаг нь монголын улс төрийн шинжлэх ухаан тодорхой бэлтгэл үеийг дамжин хөгжиж буйг баталж байна (Жамбал, Ганболд. Политологи. 2007. 45, 82-83 талууд).

Тухайлбал, 1990-1991 оны хичээлийн жилээс МАХН-ын түүх, ЗХУКН-ын түүх, шинжлэх ухааны коммунизмын онол хичээлүүдийг их дээд сургуулийн сургалтын хөтөлбөрөөс хасч, тэдгээрийн оронд шинэ хичээлүүд заах бэлтгэл хийгджээ. Их дээд сургуульд улс төр судлалын хичээлийг заах тухай Ардын боловсролын яамны 1991 оны шийдвэрийн дагуу их дээд сургуулийн нийгмийн ухааны багш нарыг дахин бэлтгэх, улс төр судлалын хичээлийн төлөвлөгөө, лекц боловсруулах, энэ чиглэлээр сургалт, судалгааны ажлыг эрхлэх нэгж байгуулах бэлтгэл ажлууд хийгдсний үндсэн дээр 1991 онд МУИС-ийн захирлын тушаалаар хуучин ШУКО-ын тэнхимийн суурин дээр Улс төр судлалын тэнхим байгуулагдсан байна. Хэдийгээр монголд улс төр судлалыг хөгжүүлэхэд тэр үеийн Улс төрийн дээд сургууль (хуучин Намын дээд сургууль), ШУА-ийн философи, социологи, эрхийн хүрээлэн, МУИС-ийн НУФ-ын ШУКО-ын тэнхим идэвх санаачилгатай ажиллаж байсныг үгүйсгэхгүй ч улс төрийн шинжлэх ухааны академик сургалт, судалгааг дагнан эрхлэх мэргэжлийн тэнхим бий болсон нь манайд шинэ тутам энэ шинжлэх ухааныг хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой болсонтой хэн ч маргахгүй бизээ. Улс төр судлалын тэнхим байгуулагдмагц их дээд сургуулиудын улс төр судлалын багш нар энд төвлөрч сургалт эрдэм шинжилгээний болон мэргэжлийн заах аргын семинарууд зохион байгуулах болсноос эхлээд тус тэнхимд улсын хэмжээний улс төрийн шинжлэх ухааны сургалт-судалгааны төв байх үүрэг хариуцлагыг оногдуулжээ. Гэхдээ улс төрийн шинжлэх ухааны судалгаа шинжилгээний ажлыг эл тэнхим

дангаараа үүрч явсан гэвэл бодит байдалд нийцэхгүй нь мэдээж. 1992 онд улс төр судлал, социологи, угсаатан судлалаар судалгаа хийх зорилгоор Нийгмийн судалгааны төв, 2003 онд МУИС-ийн НШУС-ийн дэргэд Нийгмийн судалгааны хүрээлэн, 2004-2005 онд Монголын улс төр судлаачдын холбоо, Монголын улс төрийн шинжлэх ухааны холбоо, Орчин үеийн улс төрийн судалгааны төв тус тус байгуулагдсан юм.

Түүнчлэн ШУА-ийн Философи, социологи, эрхийн хүрээлэн, Удирдлагын академи, Улс төрийн боловсролын академи, Улс төрийн намуудын дэргэдэх судалгааны байгууллагууд, Полис төв, Зориг сан, Альтернатив төв, Сант Марал сан, Сонгогчдын боловсрол төв, Монголын лектор төв зэрэг төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын сургалт, судалгааны үйл ажиллагаа улс төрийн ухааныг хөгжүүлэх үйлсэд үнэтэй хувь нэмэр оруулж байгааг тэмдэглэх ёстой. Соросын сан, Иргэний боловсрол төсөл, АНУ-ын Бүгд найрамдахчуудын олон улсын хүрээлэн, Азийн сан, Конрад Аденауэрын сан, Эбертын сан, Төв Европын их сургууль зэрэг олон улсын байгууллагуудын дэмжлэг туслалцааг мартаж болохгүй. Мөн МУИС-иас гадна УБИС, Соёмбо, Шинжээч-21, Чингис хаан дээд сургууль, Удирдлагын академи, Отгон тэнгэр, Орхон, Их засаг, Олон улс судлалын дээд сургууль зэрэг их дээд сургуулиудад философич-улс төр судлаач, социологич-улс төр судлаач, түүхч-улс төр судлаач, нийгэм судлаач-улс төр судлаач гэсэн хос мэргэжлээр мэргэжилтэн бэлтгэж байна. Ийнхүү монголд улс төрийн шинжлэх ухаан институци үйл явц зогсолтгүй өрнөж, зорилго нэг улс төрийн шинжлэх ухааны гэр бүл жилээс жилд өнөр өтгөн болсоор ажгуу.

1993 онд МУИС-д улс төр судлалын салбар байгуулагдаж бакалавр, магистр, докторын шаталсан сургалт явуулах үүд хаалга нээгдсэн нь улс төр судлалаар эх орондоо мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэх анхны алхам болж тус тэнхмийн үйл ажиллагааны хүрээг улам өргөжүүлсэн юм. 1996 онд анхны магистр төгсч, анхны төгсөгчдөөс АНУ-д мастерын зэрэг, эх орондоо докторын зэрэг хамгаалж эхэлсэн билээ. Эдүгээ төгсөгчдөөс АНУ, БНСУ, ОХУ-ын их сургуулиуд, Төв Европын их сургуульд мастерын зэрэг хамгаалаад байна. 1997 онд улс төр судлалын анхны бакалавр 15 хүн төгсөж, мөн улс төр судлалын орой, эчнээ ангиуд нээгдсэн юм. Улс төр судлалын тэнхмийн багш нараас 1994 онд А.Юндэндорж Москвагийн Улсын Их сургуульд улс төрийн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D) , 1999 онд Ё.Довчин Санкт-Петербургийн Улсын Их сургуульд улс төрийн шинжлэх ухааны докторын (Ph.D) зэрэг тус тус хамгаалав. 1997-1998 оны хичээлийн жилээс улс төрийн шинжлэх ухааны докторын зэрэг хамгаалуулах зөвлөлийг ШУА-ийн ФСЭ-ийн хүрээлэнд түшиглүүлэн философи, социологийн докторын зэрэг хамгаалуулах зөвлөлтэй хамтатган байгуулжээ. 1998 онд УБИС-ийн тэнхмийн эрхлэгч Л.Пүрэвдорж анх энэ зөвлөл дээр улс төрийн шинжлэх ухааны докторын зэрэг хамгаалсан байна.

Улс төр судлалын салбар нээгдсэн цагаас хойшхи хугацаанд 614 бакалавр, 71 магистр төгсч, 17 хүн тус тэнхмээр дамжиж докторын зэрэг хамгаалсан байна. Эдүгээ улс төр судлалын салбар Нийгмийн шинжлэх ухааны сургуулийн хамгийн олон суралцагчидтай салбар болж бэхжсэн бөгөөд одоогийн байдлаар 222 бакалавр, 55 магистрант, 24 докторант суралцаж байна. Тус тэнхмийн багш нарын 70 орчим хувь нь эрдмийн зэрэг цолтой байна.

Улс төр судлал мэргэжлийн стандарт, сургалтын хөтөлбөр олон улсын жишиг, нийгмийн хөгжил, зах зээлийн эрэлт хэрэгцээтэй уялдан улам боловсронгуй болж ирснийг тэмдэглэх хэрэгтэй.

Тус салбар тодорхой хугацаанд бэлтгэл хангасны үндсэн дээр сургалтын хөтөлбөрийн чанарыг сайжруулах, өөрийн үнэлгээний тайлангаа хөндлөнгийн хяналтын байгууллагаар шинжилгээ хийлгэснээр энэ онд нийгмийн шинжлэх ухааны хөтөлбөрүүд дотроос улсад анх удаа улс төр судлалын сургалтын хөтөлбөр амжилттай магадлан итгэмжлэгдсэн нь манай ажлын өнөөгийн төвшин, цаашдын хандлагыг тогтоож өгсөн чухал шалгуур болсон юм. Манай улс төр судлалын салбар “Улс төрийн шинжлэх ухааны салбарт онолын болон хавсарга судалгааг олон улсын төвшинд хийж, сургалт-эрдэм шинжилгээний ажлаараа үндэсний хэмжээний гол төв байж, оюутан, суралцагсад болон нийгэмд чанартай үйлчилгээ үзүүлнэ” гэсэн эрхэм зорилгыг иш үндэс болгож сургалтын хөтөлбөр, хүний нөөц, сургалтын орчин гэсэн хүрээнд ажлаа төлөвлөж тавьсан зорилтуудаа хэрэгжүүлэхээр ажиллаж байна.

Сургалтын хөтөлбөрийн хүрээнд юуны өмнө нийгмийн эрэлт хэрэгцээний дагуу улс төр судлаачаас гадна хавсарга болон хос мэргэжлээр мэргэжилтэн бэлтгэх шаардлагад нийцүүлэн энэ хичээлийн жилээс бакалаврын сургалтын төлөвлөгөөг шинэчилснээр мэргэжлийн суурь болон мэргэшүүлэх 87 багц цагийн багтаамжтай 40 хичээлийн бүх тодорхойлолт, хөтөлбөрүүдийг дахин сайжруулж боловсруулав. Мэргэжлийн гол суурь хичээлүүд, тухайлбал улс төр судлалын үндсүүд, улс төрийн сэтгэлгээний түүх, харьцуулсан улс төр, парламент, үндсэн хууль судлал, улс төрийн элит, улс төрийн сэтгэл зүйн хичээлүүд үндсэн сурах бичигтэй болсон нь оюутнууд бие даан суралцахад тус дөхөм болж байна.

Багш нар эрдэм шинжилгээний ажлыг сургалттай эн тэнцүү анхаарч ихээхэн цаг, хүч хөдөлмөр зарж ирснийг тэмдэглэх хэрэгтэй. Тэд оюутан, магистрант, докторантын судалгааны ажлыг удирдаж, олон улсын болон өөрийн орны эрдэм шинжилгээний хуралд илтгэл тавьж, гадаад дотоодын улс төрийн шинжлэх ухааны ном эмхэтгэл, сэтгүүлүүдэд судалгааны өгүүллүүд нийтлүүлж ирлээ. Одоогийн байдлаар манай тэнхмийн багш нарын бичсэн нэг сэдэвт зохиол, ном, сурах бичиг 90, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл 352, эрдэм шинжилгээний илтгэл 180 байна. Тус тэнхмийн залуу эрдэмтэн Ж.Төртогтох, С.Мөнхбат нарын бичсэн эрдэм шинжилгээний өгүүллүүд Японы Токиогийн их сургууль, Олон улсын социологийн холбооноос эрхлэн гаргасан эрдэм шинжилгээний өгүүллийн эмхэтгэл, Японы Кокушिकаны их сургуулийн эрдэм шинжилгээний бичигт нийтлэгдсэн бөгөөд Ж.Төртогтох англи хэл дээр хэвлэгддэг “Contemporary Political Society” олон улсын сэтгүүлийн редактораар ажиллаж байна. Тэнхим байгуулагдсны ойд зориулж тэнхмийн багш нар “Улс төрийн шинжлэх ухаан” сурах бичгээ дахин хэвлүүлж, мөн “Улс төрийн шинжлэх ухаан дээж бичиг” хамтын бүтээл гаргав. Багш Ч.Өлзийсайхан “Монгол дахь ардчилсан шилжилтийн үеийн улс төрийн элитийн төлөвшил”, Г.Цэнд-Аюуш “Улс төрийн ухамсар: түүхэн судалгаа” нэгэн сэдэвт бүтээл, Ц.Ганболд “ШУКО-гоос Улс төр судлал хүртэл” дурсамж дурдатгалын ном хэвлэгдэж, Ё.Довчин “Харьцуулсан улс төр” сурах бичиг, гарын авлагыг нэмж засварлан гаргасан байна. Тэнхмийн багш нар Соросын сан, Иргэний боловсролын сан, Бүгд найрамдахчуудын олон улсын хүрээлэн, Азийн судалгааны төв, УИХ-ын тамгын газар, НХХЯ-ны төсөл, гэрээт судалгааны ажилд идэвхтэй оролцож ирэв.

Бид семинарын хичээл, онол практикийн хурал, хэлэлцүүлэг мэтгэлцээнээр дамжуулж оюутнуудад шүүн тунгааж шинжлэх сэтгэлгээ, задлан ялгаж дүн шинжилгээ хийх ур чадвар эзэмшүүлэхийн төлөө ажиллаж байна. Манай оюутнуудын улсын хэмжээний эрдэм шинжилгээний хурлуудад тавьсан илтгэлүүд байнга дээгүүр байруудад шалгарч байдгийг бид бас зохих ёсоор үнэлдэг. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхмээс бусад их дээд сургуулиуд, төрийн ба төрийн бус судалгааны байгууллагууд хамтран жил бүр улс төрийн шинжлэх ухааны чухал сэдвүүдээр эрдэм шинжилгээний хурал уламжлал болгон зохион байгуулж, бас эрдэм шинжилгээний “Политологи” сэтгүүлд олон улсын дугаар авч тогтмол гаргаж уг сэтгүүл мэргэжлийн хүрээнийхэнд хэзээний танил болжээ. Платон, Аристотель, Руссо, Монтескье, Поппер, Хайек, Шумпетер, Нозик, Хантингтон, Даль, Алмонд, Лейпхарт зэрэг улс төрийн сэтгэгчид, орчин үеийн нэрт улс төр судлагч эрдэмтдийн зохиол бүтээл орчуулагдан гарахад манай багш нар өөрийн хувь нэмрээ оруулсан юм.

Хүний нөөцийн хүрээнд багш нарыг хөгжүүлэхэд тус салбарын гадаад харилцаа чухал үүрэгтэй хөгжиж ирсэн. Тус тэнхим Өмнөд Солонгос, Япон, БНХАУ-ын ӨМӨЗО-ы их сургуулиудтай хамтын ажиллагааны гэрээтэй ажиллаж байна. Тэнхимийн профессор багш нар АНУ, Герман, ОХУ, Казахстан, Унгар, БНСУ, Литва зэрэг орнуудад очиж мэргэжил дээшлүүлснээс зөвхөн энэ хичээлийн жилд Япон, БНХАУ, АНУ, БНСУ, Шведийн их сургуулиудын улс төрийн шинжлэх ухааны сургууль, тэнхмүүдэд мэргэжил дээшлүүлж, лекц уншсан байна. Багш нар олон улсын болон Азийн улс төрийн шинжлэх ухааны байгууллагуудын үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцдог болов. Профессор Ц.Ганболд Олон улсын улс төрийн шинжлэх ухааны холбоонд гишүүнээр элсэж, Японы Фукуока хотод болсон Олон улсын шинжлэх ухааны ХХ их хуралд оролцсон бол Д.Бадамдаш Америкийн Улс төрийн шинжлэх холбооны гишүүнээр элссэн байна. Тус тэнхим одоо АНУ-ын Рейжисын их сургуультай мастерын хамтарсан хөтөлбөр хэрэгжүүлэхээр ажиллаж байна. Улс төр судлалын тэнхимд 2001 оноос хойш гадаадын 30 орчим мэргэжилтэн урт богино хугацаагаар ажилласны дотор 13 зочин профессор жилээс доошгүй хугацаагаар ирсэн байдаг.

Сургалтын орчныг сайжруулах нь НШУС, манай салбарын анхаарлын төвд байж анги танхимын тохижилт, техник хангамж жилээс жилд ахиц гарч ирсэн гэж болно. Давын өмнө оюутныг гадаад дотоодын холбогдох ном сурах бичиг, гарын авлагаар хангахад анхаарсны үрээр номын фонд байнга баяжиж одоо бакалаврын сургалтад мэргэжлийн хичээлийн 2344 ном ашиглаж байна. Номын сангаас гадна оюутны бие даах төв, тэнхимд оюутнууд өдөр тутам ашигладаг үндсэн сурах бичгүүд, лавлах материалуудыг бэлэн байлгахыг зорьж байна. Тэнхимийн вэбсайт нээж, багш нарыг компьютер, бусад сургалтын техник хэрэгслээр зохих хэмжээнд хангасан нь тэд Sisi програм, e-сургалтын хэлбэрийг ашиглах бололцоог бүрдүүлсэн гэж үзэж байна. Тус салбарын оюутнууд анги танхимдаа утасгүй интернет ашиглах боломжтой болов. Зориг сангаас 2010 онд улс төр судлалын салбарын оюутнуудад зориулж сургалтын иж бүрэн тоноглогдсон танхим байгуулж хүлээлгэн өгсөн нь сурах орчныг сайжруулахад бодитой хувь нэмэр болсныг тэмдэглэж байна. Ийнхүү бие биеэс нь салгахын аргагүй харилцан шүтэлцээ бүхий үйл ажиллагааны хүрээнүүд нэгэн тогтолцоог бүрдүүлж байж сая улс төр судлалын салбарын сургалт, судалгааны ажил зорилго чиглэлтэй, цэгцтэй явах бөгөөд тэр утгаараа монголын улс төрийн

шинжлэх ухааны хөгжилд нэг том урсгал болж нийлэх болно. МУИС-ийн Улс төр судлалын салбарыг хөгжүүлж бэхжүүлэх нь манай улсын улс төрийн шинжлэх ухааны цаашдын ирээдүйд нэн чухал хүчин зүйл байх нь гарцаагүй.

Өнөөдөр Монгол оронд улс төрийн шинжлэх ухаан олон улсын жишгээр хөгжих суурь нэгэнт тавигдаж бодит үзэгдэл болсныг түүний зохион байгуулалтын бүтэц, судалгааны онол арга зүй, мэргэжилтэн судлаачдын нөөц гэрчилж байна. Тухайн шинжлэх ухаан академик сургалт, мэргэжлийн бие даасан салбар болж дэлхийн улс орнуудад хөгжиж ирсэн тэрхүү жам ёсыг монголын улс төрийн шинжлэх ухаан дамжиж өнөөгийн төвшинд хүрчээ. Гэвч аливаа танин мэдэхүйн үйл явц тасралтгүй байдаг логикийн дагуу манай улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжил эхлэлийн шатандаа явж байна хэмээн дүгнэж болох бөгөөд хийх ажлын дийлэнхи та бидний өмнө байгааг хүлээн зөвшөөрөхөөс аргагүй. Энэ хүрээнд энэ удаад дараахь гурван “эрмэлзэх зүйл”-ийг хэлье гэж бодлоо. Үүнд:

1. Улс төр судлалын хөтөлбөрийн чанарыг ямагт анхаарлын төвд байлгаж цаашид олон улсын магадлан итгэмжлэлд бэлтгэх хэрэгтэй. Үүнтэй холбоотойгоор, бас улс төрийн шинжлэх ухаан улам бүр олон улсчлагдаж буй эдүгээ цагт Олон улсын улс төрийн шинжлэх ухааны холбоотой харилцаа, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх шаардлагатай байна. 1949 онд байгуулагдсан, дэлхийн улс орнуудын улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжлийн асуудлуудыг зангидан зохион байгуулдаг олон улсын энэхүү нэр хүндтэй төв одоо 52 үндэсний холбоод, 3600 гаруй хувь хүмүүсийн гишүүнчлэлтэй, 50 Судалгааны хороотой ажиллаж, 3 жил тутам Олон улсын улс төрийн шинжлэх ухааны Конгрессыг (21 удаа) зохион байгуулж байна. Бид хувиараа, хамт олноороо, институцээрээ элссэнээр тус холбооны үйл ажиллагаа, судалгааны төсөл, их хурал, Судалгааны хороодод оролцох, мэргэжлийн ном сэтгүүл хүлээн авах, онлайн нийтлэлүүдийг ашиглах зэрэг өргөн боломж нээгдэнэ. ОУУТШУХ-ы сүүлийн хоёр их хурал профессор Ц.Ганболд монголын улс төр судлаачдыг төлөөлөн оролцсон нь гадаад хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх чухал алхам болсныг тэмдэглэх хэрэгтэй. Холбооны ойрын их хурлууд Монреал (2014), Истанбул (2016) -д тус тус болно. Эдгээрт монгол улсаас олон хүмүүс, судлаачид оролцох нь лавтай. Энэ дашрамд дурдахад улс төр судлалын багш нарыг шинээр болон давтан бэлтгэх, олон улсын хурал, байгууллагын үйл ажиллагаа, туршлага судлах, сонгуулийн ажиглагчаар оролцуулах зэрэгт улсаас зориуд анхаарах шаардлагатай байна. Ер улс төр судлалыг манай улсад шинэ тутам хөгжиж буй салбарын хувьд хөрөнгө санхүүжилтийг төрөөс зориуд анхаарч үзэх ёстойг нэг талаас монголын улс төрийн өнөөгийн байдал, нөгөө талаас бид дээр энэ шинжлэх ухааныг улс орнуудс эх орондоо хэрхэн хөгжүүлсэн жишээнээс тодорхой харсан билээ.

2. Улс төрийн сэтгэлгээ, улс төр судлал ганц өрнөдийнх биш, бас үүний хамт цэвэр улс төр гэж явцуурах учиргүй. Иймээс дорнын, түүний дотор өөрийн орны улс төрийн сэтгэлгээ, нийгэм улс төрийн түүх, орчин үеийн чухал асуудлуудыг хамтын хүчээр судалж дорвитой бүтээлүүд туурвих, энэ талаархи сурах бичиг гарын авлагуудыг олшруулах шаардлагатай байна. Үүнээс гадна нийгмийн ухаануудыг интегарцчлах, наад зах нь мастерын сургалтын салбар хоорондын нэгдсэн хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлэх, хамтарсан төсөл гүйцэтгэх, судалгаа хийхийг бодит байдал шаардаж байна. Ялангуяа олон улсын харилцаа, төрийн захиргаа бол олон улсад улс төрийн шинжлэх ухааны

судалгааны үндсэн чиглэлд тооцогддог атал манайд дурдсан асуудлуудаар хийгдэж буй судалгаа, мэргэжилтэн бэлтгэх сургалт, эрдмийн зэрэг хамгаалуулах зөвлөл улс төр судлалын бүтэц, зохион байгуулалтаас хэтэрхий хол тасархай байгааг засч залруулах нь зүйтэй юм.

3.1980-аад оноос улс төр судлалд арга зүйн плюраль зарчимд тал өгч дэмждэг болсон нь үнэн. Гэхдээ улс төрийн өөрчлөлт, хөгжлийг судлах арга зүйн институцийн ба контекстын гэсэн үндсэн хоёр хүрээнд ерөнхийдөө эргэлдэнэ. Энэ нь дэлхийн улс орнуудыг судлах, бас монголыг судлахад ч хамаатай. Яахын тулд бид гадаадын улс төрийн системүүдийг харьцуулдаг вэ гэхлээр өөрийгөө л танин мэдэхийн тулд шүү дээ. Бид статистик анализ, чанарын арга зүйг аль алиныг нь ашиглах болно. Иймээс өнөөгийн улс төрийн ерөнхий онол арга зүйг баримтлахын хамт тэдгээрийг бүтээлчээр хэрэглэж монголын улс төр бол бие даасан судлагдхуун гэдэг байр сууринаас хандах хэрэгтэй байна. Өнөөдөр манай улс төр судлаачдын хувьд монголын ардчиллын нягтрал, ардчиллын чанарыг институци талаас засаглалын чадавхи, хариуцлага, контекст талаас хүний хөгжил, эдийн засаг, нийгмийн хүрээтэй харилцан шүтэлцээнд нь авч судлах нь тулгамдсан асуудлуудын нэг гэж үзэж байна. Энэ нь хэдийгээр улс төрийн шинжлэх ухаан хэн нэгэнд засгийн эрх авах, сонгуульд ялах, эсвэл аливаа зөрчлийг шийдвэрлэх бэлэн жор бичиж өгөх зорилготой биш ч орчин үеийн онол- арга зүйд тулгуурласан эмпирик судалгаа явуулж улс төрчдөд, улс оронд хэрэг болох санаа, зөвлөмж дэвшүүлж байх нь түүний практик өгөөж байж болох юм. Мөн иргэдийн улс төрийн соёл, сэтгэл зүйн өөрчлөлт, улс төрийн оролцоо ба өрсөлдөөний тэнцвэрийн асуудал, сонгуулийн кампанийн технологи зэрэг ардчиллын үйл явцыг тодорхойлох асуудлууд даацтай судалгаа шинжилгээг хүлээж байна.

Ийнхүү улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжил, түүний сургалт, судалгааг тойрсон асуудал олон, хийх ажил их байна. Энэ бүхэнд бид бүхний хамтын ажиллагаа хамгийн чухал байна. 1967 онд байгуулагдсан ШУКО-ын танхимаар суурь нь тавигдсан учир МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхмийн 45 жилийн ойг өнгөрсөн онд тэмдэглэж, энэхүү чухал үйл явдлыг манай эрдмийн хамт олон эрдэм шинжилгээ, сургалтын чамлахааргүй амжилтаар угтсан билээ.

Ном зүй

1. Ганболд Ц. Монгол дахь орчин үеийн улс төрийн шинжлэх ухааны сургалт судалгааны зарим асуудалд // Политологи. 2007.№3
2. Довчин Ё. Улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжлийн тойм // Орчин үеийн улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжил хандлага. ЭШХ. УБ., 2010
3. Жамбал А. Монгол улсад улс төрийн шинжлэх ухаан үүсэн төлөвшиж байгаа нь. // Политологи. 2007.№3
4. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку. М., Логос.1997
5. Политическая наука: новые направления. М., 1999
6. A New Handbook of Political Science (1996) / ed. by Goodin R. Klingemann H-D. N-Y.,
7. Rawls J. (Reprint. 2005) Theory of Justice. USA.